Спеціалізованій вченій раді Д 41.086.03
Національного університету
«Одеська юридична академія»
(65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23)

ВІДГУК
офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора
КАЛАУР Івана Романовича
на дисертацію НЕКІТ Катерини Георгіївни на тему
«Право приватної власності в інформаційному суспільстві: цивілістична теорія і практика реалізації»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право

Актуальність теми дослідження. Питання власності протягом усіх часів посідали центральне місце у цивілістичній доктрині. Стрімкий розвиток інституту власності, що відбувався під впливом різноманітних політико-правових, соціально-економічних факторів, постійно викликав у дослідників підвищений науковий інтерес, формуючи у них різні ідеї та погляди, що в результаті зумовило вихід у світ численних праць із зазначеної проблематики. Однак навіть увесь масив багатотомних доробків у сукупності навряд чи можуть охопити весь спектр проблемних питань, що виникають у царині власності, залишаючи у спадок багато невирішених або вирішених неоднозначно теоретичних і практичних проблем.

Після проголошення основних засад права власності та закріплення їх у Конституції України перед державою постала гостра потреба у негайній зміні актів цивільного законодавства, які містили архаїчні правила і не відповідали закладеним в Основному законі базовим принципам права власності. Відтак, сучасна українська кодифікація, завершена прийняттям Цивільного та Сімейного кодексів України, ознаменувала відхід від

радянської моделі владного впливу на відносини власності та появу новітніх підходів до їх розуміння, удосконалення існуючих механізмів регламентації, покликаних створити належне підґрунтя для реалізації власниками своїх прав як у стабільному цивільно-правовому середовищі, так і за складних, несприятливих умов.

Однак на теперішній час потреби практики ставлять перед науковою спільнотою нові завдання, адже за двадцятирічний строк існування Цивільного кодексу України виникли нові питання, які змушують нас говорити про необхідність рекодифікації з метою врахування невирішених проблем та нових потреб суспільства.

Характерною особливістю сучасних суспільних відносин є стрімкий розвиток інформаційних технологій, що відкрили можливості для масштабного «оцифрування» інформації, безмежного створення та обміну інформацією, вираженою в цифровій формі.

Інформаційні технології представляють універсальні способи збору, зберігання, передачі, відображення, обробки цифрових даних, які призводять до швидкого зростання обсягу даних, швидкості їх виробництва, кількості виробників, розповсюдження даних. При цьому цифрові дані змінюються як кількісно, а й якісно. Стрімко розвиваються різні наскрізні цифрові технології - технології Великих даних, Інтернету речей, блокчейну, штучного інтелекту, когнітивних систем та інші, які, тісно взаємодіючи один з одним, дозволяють не лише людині, а й безпосередньо пристроям шляхом запуску певних алгоритмів виробляти нові цифрові дані та обмінюватися ними.

З розвитком інформаційних технологій та економіки в обіг залучаються нові інформаційні об'єкти, що мають нематеріальну (безтілесну) природу, правовий режим яких як об'єкт цивільних прав не визначено. Дані об'єкти мають цифрову форму і набувають дійсну чи потенційну комерційну цінність. До таких об’єктів відносяться криптовалюта, цифровий акаунт, доменні імена, дані цифрових акаунтів/облікових записів, об'єкти віртуальної реальності – персонажі (аватари), їх спорядження, віртуальна валюта та інші

віртуальні активи. Отже, перед наукою цивільного права постає важливе завдання, що полягає у пошуку відповіді щодо особливостей правового режиму та обігу зазначених об'єктів цивільних відносин, щодо яких у світі відзначається тенденція кваліфікувати їх як різновид майна та, відповідно, специфічні об'єкти права власності. Тобто право приватної власності у сучасних умовах може бути піддано докорінним трансформаціям.

Тому об'єктивно існує необхідність у вивченні та дослідженні проблем права приватної власності в інформаційному суспільстві, що обумовлює безумовну актуальність тематики дисертаційного дослідження Некіт Катерини Георгіївни.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, які сформульовані у дисертації. Рецензована дисертація відзначається науковою новизною, умілим і творчим підходом до вирішення досліджуваних проблем, широким використанням наукових першоджерел з цивільного права, національних і міжнародних актів у сфері права приватної власності. Робота базується на ґрунтовному аналізі наукових джерел, міжнародного та національного законодавства, іноземної та національної судової практики щодо здійснення та захисту права приватної власності.

Теоретична база і методологічний базис дисертаційного дослідження зумовлений метою, що полягає у визначенні особливостей цивільно-правового регулювання відносин приватної власності на новому етапі розвитку суспільства, виявленні впливу розвитку інформаційних технологій на концепцію права власності та елементи правовідносин власності, особливостей їх виникнення, здійснення та захисту, з формулюванням відповідних теоретичних та практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення цивілістичної доктрини та практики її реалізації..

Об'єкт та предмет дослідження визначені відповідно до встановлених вимог та дозволяють всебічно проаналізувати поставлену проблему, не виходячи за межі наукової спеціальності.

У роботі здобувачкою використовуються як загальнонаукові методи, так і спеціальні методи дослідження, зокрема, діалектичний метод, історико-правовий, порівняльний метод, метод системно-структурного аналізу, статистичний, догматичний метод, метод логічного аналізу, метод юридичної аналогії, метод прогнозування та інші. Вбачається, що вдале їх використання дозволило дисертантці сформулювати низку нових наукових положень та висновків, а також надати пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення законодавства у сфері права приватної власності в інформаційному суспільстві.

Дисертанткою було обрано вдалу архітектоніку, яка дозволила їй всебічно та послідовно розкрити обрану тематику і, водночас, виявити проблеми питання сьогодення у сфері реалізації та захисту права приватної власності в інформаційному суспільстві. Як і належить ґрунтовній кваліфікаційній науковій праці, дисертаційне дослідження розпочинається зі вступу, містить у собі чотири розділи, що композиційно складаються із десяти підрозділів. До кожного з розділів подано відповідні висновки, наприкінці роботи сформульовано загальні висновки, а також список використаних джерел (697 найменування) і шість додатків.

При цьому слід підкреслити переважно критичний підхід авторки до опрацювання джерельної бази, якому властиві глибокий аналіз досліджуваного матеріалу, уживання коректної наукової полеміки з іншими науковцями та високий рівень аргументації власного підходу до формулювання тих чи інших положень, висновків чи пропозицій, що свідчить про наукову зрілість дослідниці, її обізнаність з наявними у науці та правозастосуванні проблемами та високу загальнонаукову культуру.

Дисертаційне дослідження К. Г. Некит базується на логічно-послідовній, системній і, в цілому, довершеній методологічній основі. Сукупність загальнонаукових та спеціальних методів пізнання, використаних дисертантом при підготовці дисертації, дозволили виявити та вирішити комплекс теоретичних та практичних проблем, пов'язаних із поглибленням

наукових знань про право приватної власності, шляхом доктринального аналізу історії становлення та розвитку концепції права приватної власності на українських землях, виокремлення ключових ознак інформаційного суспільства та його вплив на розвиток концепції права власності, характеристики суб'єктного складу права приватної власності в інформаційному суспільстві, окреслення кола новітніх об'єктів цивільних прав, поява яких обумовлена розвитком інформаційних технологій та з'ясування підстав набуття, особливостей здійснення та захисту права власності на такі об'єкти, виявлення специфіки довірчої власності, як окремого виду права власності та змоделювати перспективи запровадження у цивілістичну доктрину концепції права віртуальної власності як особливого виду права власності.

Загальний аналіз змісту роботи свідчить про те, що дослідження має системний, цілісний, самостійний характер та вирізняється високим науковим рівнем і актуальністю. Повнота змісту дослідження знаходить своє відображення і в тому, що тут наводиться особливо детальний фактичний матеріал, що включає докладні обґрунтування, гіпотези, історичні екскурси, а результати наукового пошуку описуються в найбільш цілісній з точки зору наукового пізнання формі. Зміст дисертації характеризує оригінальність і неповторність наведених відомостей. Основою в ній є принципово новий матеріал, що включає опис новітніх фактів і закономірностей впливу розвитку інформаційних технологій на концепцію права власності, а також узагальнення раніше відомих положень.

Серед наукових праць із тематики права власності, що виконані в Україні за останні роки, дана робота, по суті, є одним із першим у науці цивільного права комплексним дослідженням теоретичних і практичних аспектів набуття, здійснення та захисту права власності в умовах рохвитку інформаційних технологій.

Про обґрунтованість та достовірність основних результатів дисертаційної роботи свідчить те, що вони можуть бути використані у

науково-дослідній сфері, правотворчій діяльності, у правозастосовній сфері та освітньому процесі, що підтверджується відповідними актами впровадження результатів дисертаційного дослідження у навчальну, наукову та практичну діяльність.

Результати дослідження пройшли належну апробацію, оскільки її основні теоретичні положення та висновки викладено у 133 наукових публікаціях, у тому числі, одноособовій монографії, 34 наукових статтях, опублікованих у виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань України із юридичних наук, 10 наукових статтях у наукових періодичних фахових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку і Європейського Союзу, 9 із яких проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus, а також 65 тезах доповідей на науково-практичних конференціях, засіданнях круглих столів. Така кількість публікацій свідчить про високу наукову активність здобувачки та всебічне обговорення результатів дисертаційного дослідження під час апробацій.

Достовірність і наукова новизна одержаних результатів. Ознайомлення з дисертаційним дослідженням дає підстави стверджувати, що основні положення і висновки, які виносяться на захист, мають відповідний ступінь наукової новизни. Їх підґрунтям є достатні методологічна, теоретична, інформаційна та джерельна бази.

Стосовно багатьох проблем авторка висловлює свою позицію, наводить додаткові аргументи на користь вже висловлених в юридичній літературі поглядів учених та практиків, до позицій яких вона схиляється, а також вдається до обґрунтованої критики тих наукових поглядів, які на його думку є спірними.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у тому, дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного права спеціальним комплексним дослідженням теоретичних та практичних проблем права приватної власності в інформаційному суспільстві.

Доцільно підтримати позицію дисертантки щодо необхідності на сучасному етапі розвитку суспільства розрізняти поняття інформації та даних, які співвідносяться як загальне і конкретне. Інформацію як об'єкт цивільних відносин слід вважати обробленими даними, які в суб'єктивному сприйнятті крізь призму особистого досвіду та цінностей можуть перетворюватись на знання, що й визначає характерні властивості інформації як специфічного об'єкта цивільних правовідносин. Дані (цифрові дані) як окрема категорія є певною сукупністю символів, не призначених для обробки з метою перетворення на інформацію, що має здатність перетворюватись на знання. Такі дані є інформацією лише за формою, а не за змістом, внаслідок чого вони набувають специфічних властивостей, відмінних від властивостей інформації в її класичному розумінні. З урахуванням їх специфічних властивостей слід вважати їх особливого роду безтілесними речами – цифровими речами або квазіречами.

Заслуговує на увагу пропозиція дисертантки для забезпечення правового регулювання криптовалют застосувати правову фікцію та визнати її цифровою річчю з огляду на її характеристики як особливого виду інформації (що є інформацією лише за формою, а не за змістом) та функцій, що вона виконує, а також наявності в ній економічної цінності та з урахуванням світових підходів до визначення її як цифрового втілення вартості.

Значним рівнем наукової новизни характеризується авторська концепція права віртуальної власності, яке пропонується визначати як специфічний вид права власності, об'єктом якого є цифрові активи (цифрові дані/цифрові квазіречі, цифрове/віртуальне майно). Інтерес представляє виявлена у роботі специфіка права віртуальної власності, яка полягає в тому, що абсолютність характеру повноважень власника проявляється лише у відносинах із третіми особами, а отже, у праві віртуальної власності наявний зобов'язальний елемент (який проявляється у відносинах користувачів із провайдерами), тобто право віртуальної власності можна вважати речово-

зобов'язальним за своєю правовою природою.

У роботі цілком слушно вказується на доцільність вдосконалити термінологію, що використовується у правовому регулюванні обігу віртуальних активів, зокрема, розрізняти поняття криптоактивів, які охоплюють криптовалюти та токени, поряд з якими слід виділяти цифрові споживчі активи або так звані utility-токени, які по суті є цифровим відображенням програм накопичення бонусів або винагород для споживачів, що надають можливості доступу до певного продукту чи послуги, але не підлягають обміну на фіатні гроші (різноманітні електронні мілі, бонусні бали тощо), та інше віртуальне (цифрове) майно (внутрішньоігрові предмети, доменні імена, акаунти тощо).

Заслуговує на підтримку позиція, що майнінг в Україні необхідно кваліфікувати як вид підприємницької діяльності, що відповідає світовій практиці правового регулювання майнінгу та спрощує підхід до вирішення питання про оподаткування цієї діяльності.

Дисертантка справедливо зазначає, що доцільно обмежити використання довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язань, принаймні на початковому етапі її існування, лише сферою підприємницької діяльності та з цією метою закріпити, що довірчим засновником може бути лише суб'єкт підприємницької діяльності, а довірчим власником – лише фінансова установа, що має відповідну ліцензію на надання фінансових послуг.

Обґрунтованим є висновок про доцільність при вирішенні питання щодо посмертної долі акаунтів у соціальних мережах прийняття до уваги досвіду деяких штатах США щодо фідуціарного доступу до цифрових активів у випадку смерті їх володільців. Зокрема, доцільною є пропозиція звернення до інституту довірчої власності з метою забезпечення належного захисту та управління акаунтом у соціальній мережі у випадку смерті його володільця.

Доцільно звернути увагу на проведений порівняльний аналіз підходів до правового регулювання криптовалют у різних країнах світу, який дозволив здобувачці дійти висновку, що ставлення до криптовалют сьогодні різниться у залежності від рівня розвитку країни. Дисертантка слушно зазначає, що, як правило, у розвинутих державах ставлення до криптоактивів позитивне, існують чи розробляються нормативні акти, спрямовані на врегулювання обігу криптоактивів, існує так зване фрагментарне законодавче регулювання операцій з криптовалютами (деякі штати у США, Великобританія, Австралія, Японія), криптовалюта розглядається як платіжний засіб (Японія), як аналог платіжного засобу (Естонія, Німеччина), фінансовий інструмент чи товар. Разом із тим, у деяких країнах криптовалюти та операції з ними все ще вважаються незаконними (Португалія, Катар, Бангладеш), не регулюються (Бразилія, Колумбія) або прямо заборонені (Болівія, Еквадор, Китай). Для більшості країн регулювання криптовалют здійснено на рівні рекомендацій регуляторів, що не мають обов'язкового характеру (на федеральному рівні в США, у Канаді, Сінгапурі).

Важливими є виявлені тенденції у державному регулюванні обігу криптоактивів, а саме, визначення, що більшість країн світу у питаннях правового регулювання криптоактивів зосереджуються на проблемах ліцензування діяльності криптовалютних бірж, ідентифікації їх користувачів, оподаткуванні, а також протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом та фінансуванню тероризму. Саме ці принципи покладені в основу запропонованого Європейською комісією уніфікованого підходу до регулювання діяльності у сфері криптоактивів для усіх європейських країн.

Загальний аналіз змісту роботи свідчить про самостійність та цілісність проведеного дослідження, його актуальність та високий науковий рівень, теоретичне і практичне значення у правозастосовній, правотворчій, науково-дослідній сферах, а також в освітньому процесі.

Отже, наукова новизна дисертаційної роботи К. Г. Некіт у значній мірі зумовлюється актуальністю дослідження. Висновки, зроблені дисертанткою, мають високу ступінь наукової новизни, відповідають загальному спрямуванню розвитку юридичної науки та вдосконаленню цивільного законодавства щодо права приватної власності в інформаційному суспільстві.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Водночас, не вдаючись до глибинної деталізації позитивних характеристик роботи в цілому, слід відзначити, що дисертація містить окремі дискусійні положення, які потребують додаткової аргументації чи роз'яснення здобувачем під час прилюдного захисту та щодо яких рекомендується врахування зауважень офіційного опонента у разі продовження здобувачем подальших наукових розвідок з тематики дисертації. Зокрема:

1. Одним із завдань, яке необхідно було вирішити при здійсненні дисертаційного дослідження, є виокремлення кола об'єктів цивільних прав, поява яких обумовлена розвитком інформаційних технологій, та з'ясування особливостей змісту права власності на такі об'єкти. Розглянуті новітні об'єкти дисертантка пропонує визначити як «цифрові речі», в чому доречно її підтримати. Втім, у роботи без глибокого наукового аналізу залишено питання вичерпності змісту права власності на цифрові речі правомочностями володіння, користування і розпорядження та розкриття сутності кожної із них, особливо коли йдеться про володіння.

2. На сторінці 251 дисертаційного дослідження розглянуто важливе практичне питання щодо відповідальності за неналежне виконання за смарт-контрактом, зумовлене помилкою у програмному коді. Дисертантка пропонує відповідальність покласти на сторону, яка взяла на себе обов'язок підготувати смарт-контракт із наданням їй можливості звернутися з вимогою до розробника, з котрим було укладено договір на розробку програмного забезпечення. Втім, залишено без уваги питання відповідальності за неналежне виконання за смарт-контрактом, що зумовлене помилкою у

програмному коді, на той випадок, коли код створювався за замовленням обох сторін.

3. Не безспірними є рекомендації щодо захисту прав власників «розумних речей». Зокрема, запропоновано у випадках дистанційного втручання у діяльність розумних речей застосувати класичний негаторний позов у відповідності до ст. 391 ЦК України, оскільки віртуальне втручання у роботу «розумних речей» має наслідком позбавлення власника можливостей використання речі відповідно до її призначення та є аналогічним фізичному втручанню у здійснення права власності. Втім у більшості випадків особа, котра дистанційно втручається у роботу «розумних речей» не відома власнику, що унеможливлює застосування нею вказаного способу захисту цивільних прав та інтересів.

4. Уточнення потребує позиція дисертантки щодо правової природи доменного імені, яка зі змісту дисертації вбачається неоднозначною. Зокрема, досліджуючи це питання, авторка розглядає право на доменне ім'я як окреме майнове право. Однак у подальшому ствердно стоїть на позиції, що доменне ім'я є цифровою річчю. Роз'яснення авторської позиції з цього приводу дозволить з'ясувати ключові фактори, які вплинули на формування такого висновку. Крім того, доречно уточнити, чому дисертантка вважає за можливе говорити про квазівіндикацію доменних імен (с. 175).

5. Під час аналізу правової природи персональних даних здобувачка посилається на Директиву (ЄС) 2019/770 Європейського парламенту і Ради від 20 травня 2019 року про договорів поставки цифрового контенту та надання цифрових послуг. Розуміючи значимість цього новітнього об'єкта цивільних прав для майновому обороті сьогодення, затребуваним у науці цивільного права є питання правової природи цифрового контенту та можливість поширення на нього правового режиму цифрової речі. Авторський підхід до вирішення цих питань дозволив би довершено змоделювати концепцію «цифрової речі» як об'єкта цивільних прав.

Разом з тим, вказані зауваження загалом носять дискусійний характер і не применшують наукового та практичного значення основної змістовної частини дисертаційного дослідження, а також наведених у ньому висновків та пропозицій. Робота виконана на необхідному якісному рівні, дисертанткою охоплено значний комплекс важливих питань в межах предмету дослідження, здійснюється звернення до практичних аспектів відповідної проблематики, формуються науково-обґрунтовані й виважені висновки, пропозиції та рекомендації щодо наукового вирішення теоретичних проблем, вдосконалення положень актів чинного цивільного законодавства України та підвищення ефективності процесу правозастосування.

З аналізу змісту тексту дисертації офіційним опонентом вбачається дотримання здобувачем вимог академічної доброчесності у повному обсязі. У дисертаційному дослідженні К. Г. Некит зроблено посилання на згадані у тексті джерела інформації при використанні автором ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримано вимоги норм законодавства про авторське право; надано повну й достовірну інформацію про результати наукової діяльності, а також використані методики досліджень.

Автореферат дисертації відповідає її змісту та повністю відображає основні положення і результати дослідження. Дисертацію та автореферат оформлено відповідно до вимог, встановлених МОН України. Список використаних джерел оформлений відповідно до встановлених вимог. Тема та зміст дисертації відповідають спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Викладене дозволяє зробити висновок, що дисертація Некіт Катерини Георгіївни «Право приватної власності в інформаційному суспільстві: цивілістична теорія і практика реалізації» виконана на належному науково-теоретичному рівні, є самостійним завершеним науковим дослідженням, що містить нові теоретичні положення та висновки, наукові узагальнення щодо досліджуваного предмета та практичні рекомендації, які в сукупності

розв'язують конкретне наукове завдання, що має суттєве значення для науки цивільного права України. Дисертація відповідає вимогам, передбаченим п.п. 9, 11–13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, що висуваються до докторських дисертацій, а її авторка заслуговує на присвоєння наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:
доктор юридичних наук, професор
Заслужений юрист України
народний депутата України ***І. Р. Калаур***

Підпис І. Р. Калаура
підтверджую
Управління кадрів
Апарату Верховної Ради України
«13» 12 2021 р.